

Дереворит роботи Ніла Хасевича
(Серія: "Ідеали українського визвольного руху", 31.12.1949)

*Безплідна та програма,
що тільки скерована проти
когось чи проти чогось.
Успіх можуть мати лише
конструктивні й творчі
програми, побудовані на своїй
власній правді.*

Джон Фостер ДАЛЛЕС

ВСТУП

У сучасних умовах розбудови української державності та формування основ громадянського суспільства об'єктивне висвітлення та неупереджене осмислення минулого має особливу вагу. Вивчення ідейно-теоретичних засад та історичного досвіду організацій українського визвольного руху ХХ ст. є необхідною умовою віднайдення шляхів успішного розвитку країни.

Упродовж кількох десятиліть боротьба українських націоналістів була одним з основних виявів змагань народу до відновлення національної держави. Однак дотепер чимало громадян України упереджено сприймають діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН) та Української Повстанської Армії (УПА) як злочинну. Саме тому дослідження цих питань має не тільки наукову, але й громадсько-політичну вагу. Історикам у своїх дослідженнях потрібно, передусім, відкривати невідомі сторінки нашого минулого та відтворювати його справжній образ.

Актуальність тематики пропонованої розвідки визначається саме необхідністю висвітлення маловідомих фактів з історії українського визвольного руху та руйнуванням хибних стереотипів у науковій та суспільній думці.

Аналіз воєнної доктрини та воєнно-політичної діяльності ОУН міжвоєнного періоду дасть змогу глибше осмислити ідеологічні концепції, стратегію і тактику ОУН і УПА в 1940-х–1950-х рр., до-

поможе з'ясувати особливості українського визвольного руху, які дозволили йому стати одним із наймасовіших, і чинити найтриваліший опір комуністичній і нацистській тоталітарним системам. На жаль, в українській історіографії досі немає узагальнюючих наукових досліджень з історії націоналістичних організацій міжвоєнного періоду, тому вивчення порушеної в роботі проблеми повинно стати значним кроком до заповнення цієї прогалини.

У монографії на основі всебічного аналізу, опрацювання й зіставлення джерел та літератури висвітлено воєнно-політичну діяльність ОУН та її структурних підрозділів у контексті визвольної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД) на західноукраїнських землях у 1929–1939 рр. Тут проаналізовано стан наукового опрацювання проблематики; охарактеризовано роль провідних ідеологів і членів ОУН у формуванні воєнної доктрини та організації військових вишколів; визначено структуру та кадри військово-політичного апарату; досліджено діяльність воєнно-політичних структур ОУН щодо підготовки й вишколу членів в Україні та в еміграції; з'ясовано значення бойових акцій у діяльності ОУН та викликаний ними суспільний резонанс; висвітлено воєнно-політичну діяльність ОУН та участь її членів у подіях у Карпатській Україні, напередодні та на початку Другої світової війни; розкрито характер, масштаби та результативність роботи воєнно-політичних структур ОУН.

Методологічною основою монографії стали загальні науково-дослідницькі принципи історизму й об'єктивності. У роботі вперше в українській історіографії здійснено комплексне дослідження воєнної діяльності ОУН, концепцій створення та розвитку армії. В науковий обіг введено невідомі архівні матеріали, документи ОУН, матеріали преси та спогади очевидців, що дало змогу об'єктивно підійти до висвітлення й оцінки воєнно-політичної діяльності ОУН у 1929–1939 рр.

У монографії використано фотографії з Архіву Центру досліджень визвольних руху (АЦДВР), Літопису УПА, Архіву ОУН у м. Києві, приватних збірок Володимира Муравського, Романа Ковалюка, Сергія Музичука та Миколи Посівнича.

Пропонована читачам праця – підсумок десятилітньої науково-дослідницької діяльності, тож хотілося б подякувати всім тим, хто допомагав мені у роботі та сприяв моєму становленню як історика: усім шкільним і університетським учителям, а пере-

довсім – Кость Яні Володимирівні, Демській Ірині Володимирівні, Фецин Оксані Володимирівні, Ярмоловському Михайлу Петровичу, Мальчевському Олегу Миколайовичу. Окрема подяка моїм наставникам – к.і.н. Григорію Дем'яну та проф. Володимиру Косику, які всіляко підтримували і заохочували вивчення проблематики ОУН і УПА, а також науковим керівникам – к.і.н. Киричуку Юрію Анатолійовичу проф. Сливці Юрію Юрійовичу та д.і.н. Патеру Івану Григоровичу.

Я дякую Українському культурному центру в м. Гамільтоні (Онтаріо, Канада), його довголітньому голові й члену Дирекції Богдану Кульчицькому та скарбнику Богдану Пасічнику, проф. Володимиру Бандері за постійну моральну та матеріальну допомогу у цей нелегкий час, Науковому Товариству ім. Шевченка в Америці та «Фонду Асоціації Українського Дому у Флінті, Мішіґен» (США) за їхню допомогу у виданні монографії та Фундації УВУ (Нью-Йорк) й Канадському інституту українських студій за надані стипендії.

Висловлюю подяку всім, з ким мені довелося працювати, а саме – у Львівському історичному музеї: Бойкові Володимиру, Коваль Любі, Кочергіній Світлані, Хімку Ярославу, Гошко Олені, Литвинишин Катерині; у «Літописі УПА»: Гомзяку Ігорю, Микитій Любі, Столяру Богдану та Куликам Миколі і Роману, проф. Потічному Петрові Й., Солтис Наталці; у Державному архіві Львівської області – директору Куцинді В'ячеславу Івановичу, Боднару Олегу, Білас Оксані, Великопольській Уляні; науковим співробітникам Центру досліджень визвольного руху: к.і.н. В'ятровичу Володимиру, Забілому Руслану, Стефаніву Василю, к.і.н. Гавришко Марті, Дерев'яному Ігорю, к.ф.н. Мартинюку Віктору, Сало Олі; Муравському Володимиру (ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України), Кучеруку Олександрю (Архів ОУН у м. Києві), Хаварівському Богдану (директор Державного архіву Тернопільської області). Особлива подяка працівникам Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, зокрема акад. Ісаєвичу Ярославу Дмитровичу, к.і.н. Зайцеву Юрію Дмитровичу, проф. Зашкільнякові Леоніду Опанасовичу, проф. Литвину Миколі Романовичу, к.і.н. Луцькому Олександрю Івановичу, к.і.н. Соляру Ігорю Дмитровичу, к.і.н. Середі Остапу Володимировичу, к.і.н. Стасюк Олександрі Йосипівні, м.н.с. Романюкові Михайлу Васильовичу, д.і.н. Шкраб'юку Василю Петровичу.

Окрім того, висловлюю подяку за дружні поради і критику: проф. Дашкевичу Ярославу Романовичу проф. Кондратюку Костянтину Костянтинівичу, д.і.н. Якимовичу Богдану Зіновійовичу, проф. Шаблію Олегу Івановичу, к.г.н. Вісьтак Лесі Іванівні (ЛНУ

ім. І. Франка), проф. Барану Володимирі Кіндратовичу, проф. Кучерепі Миколі Михайловичу (Волинський національний університет ім. Л. Українки), проф. Лисенку Олександрі Євгеновичу (Інститут історії НАН України), проф. Русначенку Анатолію Миколайовичу, к.і.н. Марущенко Олександрові Володимировичу (Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника), к.і.н. Гавриліву Ігорю Омеляновичу (НУ «Львівська політехніка»), к.і.н. Кокіну Сергію Анатолійовичу (директору ГДА СБУ), к.і.н. Патриляку Івану, к.і.н. Руккасу Андрію (КНУ ім. Т. Шевченка), к.і.н. Мизаку Нестору (Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича), к.і.н. Онишко Лесі (Український інститут національної пам'яті), к.і.н. Іщуку Олександрові (ГДА СБУ), к.і.н. Гривулу Тарасові (Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнології ім. С. З. Гжицького), к.і.н. Сичу Олександрові (Івано-Франківський національний технічний університет нафти й газу), к.і.н. Клоку Василю, к.і.н. Сові Андрієві (Львівська комерційна академія), д.ф.н. Іванишину Петру, к.ф.н. Багану Олегу, к.і.н. Ільницькому Василю (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка) та дослідникам історії: Куку Василю, Стахіву Євгену, Васюті Іванові, Сватку Ярославу, Содолю Петру, Кентію Анатолію, Шпіцеру Василеві, Бандері Стефкові, Гайдамасі Андрію, Філю Євгену, Бойку Василю, Рогу Віктору, Ковалю Роману, Манзуренкові Віталієві, Музичуку Сергію, Голинському Володимирі, Венгеру Теодору (Зальцбург), Пасічник Галині.

Щира дяка за надані консультації та відомості к.і.н Дарованцю Олександрі, Володимирі Морозу, Пагірі Олександрі, Грицьківу Роману.

Сердечно дякую всім рідним, особливо батькові Роману, мамі Богдані та братові Тарасу, та товаришам за їхнє розуміння, терпіння та постійну підтримку, без яких не була би можлива моя громадська та науково-дослідницька діяльність.

*Щоб зрозуміти якусь добу
чи якийсь народ, треба
зрозуміти їхню філософію.*

Бертран РАССЕЛ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

Історіографія

Українському націоналістичному руху ХХ ст. присвячено чимало досліджень. Упродовж 1945–2002 рр. опубліковано 127 збірників документів та матеріалів, 557 книг, 548 статей у наукових збірниках, 26 розділів у колективних монографіях, навчальних посібниках, 1075 газетних і журнальних статей, захищено 32 дисертації¹.

Історіографію досліджуваної проблеми поділяють на українську (радянську, діаспорну і сучасну) й іноземну. До української належать роботи, написані в Україні у радянський період та в роки незалежності, а також праці українських науковців у діаспорі. Натомість до іноземної – дослідження іноземних авторів.

Одним із найдієвіших імперських засобів асиміляції поневоєних націй є позбавлення їх національної пам'яті. В часи панування тоталітарного комуністичного режиму українську історію висвітлювали в руслі «славних діянь трьох братніх народів», а все те, що виходило за рамки цієї партійної концепції чи відверто їй суперечило, підлягало забороні. Внаслідок ідеологічних викривлень об'єктивне

¹ Див.: Здіорук С., Гриневич Л., Здіорук О. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945-1998 рр.) / С. Здіорук, Л. Гриневич, О. Здіорук. – Київ: І-т історії України НАН України, 1999. – 173 с.; Лисенко О., Марущенко О. Організація Українських Націоналістів та Українська Повстанська Армія. Бібліографічний показник публікацій 1998-2002 років / Олександр Лисенко, Олександр Марущенко. – К.: І-т історії України НАН України, 2002. – 199 с.

висвітлення і аналіз різних аспектів українського націоналістичного руху фактично були унеможливлені. Праці радянських дослідників загалом не відзначалися ні науковістю, ні вичерпністю й мали відверто пропагандивний характер. Написані переважно у формі гострих памфлетів, вони повинні були сформувати у читача негативне уявлення про діяльність ОУН і УПА². Втім, часто історики не могли провести вільне наукове дослідження, а отже й глибоко та об'єктивно проаналізувати явища і події. З усього масиву літератури цього періоду можна виділити праці Віталія Чередниченка³, Володимира Трощинського⁴ та кандидатську дисертацію Юрія Киричука⁵, в яких історію націоналістичного руху висвітлено з дотриманням наукових принципів, хоч і в них домінує радянська пропаганда.

Після проголошення незалежності України вітчизняні історики почали активно вивчати історію національно-визвольного руху. Проте воєнно-політичній діяльності ОУН дотепер присвячено дуже мало праць, і в більшості з них її досліджують у загальному контексті історії Західної України 1930-х рр. Серед цих розвідок

² Беляєв В., Рудницький М. Під чужими прапорами / В. Беляєв, М. Рудницький. – К., 1956; Даниленко С. Дорогою ганьби та зради / С. Даниленко. – К., 1972; Шлепаков А. М. В роки зростання воєнної небезпеки (1929-1940) / А. М. Шлепаков. – К., 1963; Дмитрук К. Безбатченки / Клим Дмитрук. – Львів: Каменяр, 1972; Його ж. Приречені. Буржуазно-націоналістичні та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції / Клим Дмитрук. – Львів: Каменяр, 1981; Поліщук О. Реакційна сутність концепції держави в ідеології українського буржуазного націоналізму / О. Поліщук. – К.: Вища школа, 1981; Його ж. Український буржуазний націоналізм і його «теорія держави» / О. Поліщук. – К.: В-во при Київському держ. у-ті видав. об'єднання «Вища школа», 1986; Туряниця М. Авантюра галицьких самостійників на Закарпатській Україні / М. Туряниця // Свободное слово Карпатской Руси. – 1959. – Т. 1. – № 1-2. – С. 20–26; – № 3-4. – С. 27–29; Там само. – № 5-6. – С. 13–15; Там само. – № 7-8. – С. 4–8; Його ж. Трагедія молодіжні Закарпатської Руси / М. Туряниця // Там само. – № 5-10. – С. 22–26; – № 7-8. – С. 10–13; № 9-10. – С. 2–4; Співак Б. Нарис історії революційної боротьби трудящих Закарпаття в 1930-1945 рр. / Б. Співак. – Львів, 1963; Бойко С. Народ не прощає / Сергій Бойко. – Ужгород, 1976; Білак С. М. Народ за ними не пішов / С. М. Білак. – Ужгород: «Карпати», 1981.

³ Чередниченко В. Націоналізм проти нації / В. Чередниченко. – К.: В-во політичної літератури України, 1970; Його ж. Анатомія зради. Український буржуазний націоналізм – знаряддя антирадянської політики імперіалізму / В. Чередниченко. – К.: В-во політичної літератури, 1978.

⁴ Трощинський В. Найманці фашизму. (Українські буржуазні націоналісти на службі гітлерівців у міжвоєнний період 1921-1939 рр.) / Володимир Трощинський. – К.: Наукова думка, 1981.

⁵ Киричук Ю. А. Реакційна діяльність українських буржуазних націоналістів напередодні Другої світової війни (1935-1939) / Юрій Анатолійович Киричук. – Львів, 1983.

варто відзначити декілька важливих з погляду методологічних підходів до аналізу національного фактора в політичній історії українського народу, розуміння витоків та розвитку визвольного руху й формування світогляду молоді міжвоєнного періоду⁶.

Вагомий внесок у вивчення польсько-українських відносин міжвоєнного періоду зробив проф. Михайло Швагуляк. Грунтуючись на широкій джерельній базі, він дослідив діяльність українських політичних партій та розкрив наслідки окупаційної політики польської влади на західноукраїнських землях, її вплив на воєнно-політичну і пропагандивну діяльність ОУН⁷.

Опубліковано багато монографій про діяльність громадських організацій і товариств на західноукраїнських землях у міжвоєн-

⁶ Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух / Олег Баган. – Дрогобич, 1994; Дашкевич Я. Націоналізм і демократія / Ярослав Дашкевич // Українські проблеми. – 1994. – № 3. – С. 6–9; Його ж. Дослідження націоналізму. Вступні нотатки / Ярослав Дашкевич // Україна в минулому. – Київ–Львів, 1995. – Вип. 7. – С. 7–17; Його ж. Нація та націоналізм: теоретичні проблеми та історіографічні висновки / Ярослав Дашкевич // Україна в минулому. – Київ–Львів, 1996. – Вип. 9. – С. 177–185; Грицак Я. Історія України: формування модерної української нації XIX–XX століття / Ярослав Грицак. – К., 2000; Зайцев О. Націоналізм і національна демократія: витoki конфлікту / Олександр Зайцев // Сучасність. – К., 1995. – № 2. – С. 70–76; Його ж. Фашизм і український націоналізм / Олександр Зайцев // І. – Львів, 2000. – № 6. – С. 86–104; Свідзинський А. Це складне національне питання / Анатолій Свідзинський. – К., 1994; Русначенко А. Розумом і серцем. Українська суспільно-політична думка 1940-1980-х років / Анатолій Русначенко. – К.: KM Academia, 1999; Його ж. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-х – 50-х роках / Анатолій Русначенко. – К.: Пульсари, 2002; Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН). Аналітичний огляд / Георгій Касьянов. – К., 2003; Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму / Георгій Касьянов. – К.: Либідь, 1999; Мандрик М. Український націоналізм: становлення у міжвоєнну добу / Марія Мандрик. – К.: В-во ім. О. Теліги, 2006; Федик І. УНДО, ОУН: ставлення до Польщі / Іван Федик. – Львів, 1998.

⁷ Швагуляк М. «Пацифікація». Польська репресивна акція у Галичині 1930 року і українська суспільність / Михайло Швагуляк. – Львів, 1993; Його ж. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси / Михайло Швагуляк // Сучасність. – Київ, 1994. – № 2; Його ж. Суспільно-політичне життя в Західній Україні на початку 30-х років XX ст. / М. Швагуляк // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1991. – Т. ССХІІ. – С. 111–145; Швагуляк М. Позиція та участь українців у німецько-польській війні 1939 р. / М. Швагуляк // Україна-Польща: важкі питання. – Т. 4. Мат. IV міжнар. семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава, 8-10.10.1998 / [Відп. ред. М. Кучереп]. – Варшава: TYRSA, 1999. – С. 35–58; Його ж. Українське питання в міжнародних політичних кризах передодня Другої світової війни (1938-1939) / Михайло Швагуляк // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 35-36 / [Відп. ред. М. Мудрий]. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – С. 296–320.